

period in the history of the pedagogical education development is defined as a constructive one in teachers' training for pedagogical education of wide sections of the population.

It is mentioned that in 20s of the 20th century in Ukraine teachers were trained in technical schools that were created on the basis of teacher seminaries and pedagogical courses.

The role of public education institutes, teachers short-term on and off-the-job courses ([eradication of illiteracy centers](#)), higher three-year pedagogical and evening classes of soviet liquidators of illiteracy was revealed. It is indicated that the first documented proofs of prospective teachers' training for population pedagogical education were found in the work of educational institutes.

The author also mentioned that the conditions for the realization of the idea of carrying out training for adults' pedagogical education were created in 30s of the 20th century in the history of our country pedagogical education development. Such work was systematically conducted at psychological and pedagogical departments where teachers of pedagogical subjects were trained for pedagogical technical schools, workers' courses, industrial schools, speech pathologists, childhood protection workers, inspectors of labour schools. Teachers had also pedagogical and polytechnic practice where they learned skills of pedagogical education.

Generalization and objective estimation of A. Makarenko, S. Shastkii and P. Blonskii's practical experience concerning teachers' training for pupils' parents' pedagogical education is considered to be a perspective direction for further examination.

Ключові слова: учитель, педагогічна освіта, інститут народної освіти, практика, всеобуч, українізація.

Ключевые слова: учитель, педагогическое образование, институт народного образования, практика, всеобуч, украинизация.

Key words: teacher, pedagogical education, public educational institute, practice, general compulsory education, ukrainization.

Подано до редакції 16.10.13.

УДК 37 (09;01)

© 2013

Ковальчук Л.І.

ОЛЕКСАНДР МУЗИЧЕНКО ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИК ДИДАКТИКИ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Термін розвивальне навчання належить великому швейцарському педагогу Йоганну Песталоцці (1746-1827), одному із засновників дидактики навчання, яку К.Д.Ушинський назвав «великим відкриттям Песталоцці» й усіляко розвивав у своїх підручниках, особливо у фундаментальні праці «Людина як предмет виховання». Проблема розвивального навчання знайшла своє відображення і в досвіді роботи вітчизняного педагога, педолога, дидакта та методиста Олександра Федоровича Музиченка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Науково-педагогічна діяльність О. Музиченка знайшла своє відображення у дослідженнях з історії педагогіки Л. Березівської, А. Бойко, Н. Гулана, Н. Дічек, В. Майбороди, М. Окси, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та інших. Окремі аспекти професійної діяльності О. Музиченка, зокрема його погляди на дидактику та систему комплексного навчання розглянуті у працях В. Іващенко, Л. Мартиненко, В. Прищака, О. Тринус, Н. Ярмак.

Проте дані дослідження не дозволяють цілісно схарактеризувати його внесок у розвиток вітчизняної дидактики розвивального навчання.

Формулювання цілей статті... Метою статті є узагальнення та аналіз дидактичної спадщини Олександра Федоровича Музиченка та виокремлення її розвивального спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження... У становленні О. Музиченка як науковця можна виділити 2 основних періоди одеський та київський.

Закінчивши Ніжинський історико-філологічний інститут вчений здобуває професорське звання з педагогіки при Одеському. Його науковим керівником стає професор М. Ланге – засновник експериментальної психології, педолог, педагог та активний громадський діяч кінця ХІХ – початку ХХ ст. Велике значення для формування наукового світогляду О. Музиченка мали закордонні відрядження. З липня 1906 по січень 1908 років він продовжує освіту в Йенському університеті на кафедрі педагогіки, яку очолював професор Вільям Рейн. Під керівництвом В. Рейна О. Музиченко опрацьовує досвід Й. Гербарта, стає прихильником ідей вільного виховання Ж. Ж. Руссо, заперечує монополізацію школи державою, звертається до проблеми освіти національних меншин. Провідною думкою тогочасних наукових публікацій О. Музиченка є створення нової системи освіти в Україні. Вивчаючи праці В. Лая та Е. Меймана вчений у статті «Новые труды по экспериментальной педагогике» зазначає, що потрібно не тільки визначитись зі змістом і завданнями «нової» або «експериментальної» педагогіки (педології – уточнено нами – Л.К.), але й враховувати дитячу індивідуальність, науковий підхід щодо здібностей та педагогічне значення для духовної праці дитини [3, с. 8].

Будучи послідовником В. Рейна, учений радить перейняти його провідні ідеї щодо побудови національної школи. Правильно організована народна освіта допоможе виховати молодь з розвинутою національною самосвідомістю. За рейнівським проектом діти починають навчання разом за єдиною системою протягом 6 років. Згодом іде розподіл за природними талантами та звичайною жагою до знань, одні діти вчать 2 роки і вступають до спеціальних училищ, інші продовжують освіту ще 6 років і вступають до вишів. Закінчується ця система освіти обов'язковою військовою службою, що зумовлює об'єднання молоді [3, с. 9].

Активна педагогічна діяльність та соціальна робота ученого в київський період (з 1910 р.) спрямована на поширення демократичних засад діяльності школи та вчителя. Працюючи директором приватної гімназії «Товариства сприяння середній освіті у м. Києві», Олександр Федорович має змогу експериментувати та вносити зміни у навчально-виховний процес, намагається побудувати урок так, щоб пробудити в дитині активність, здорову зацікавленість та природні нахили. Упродовж 1917–1926 років керував заняттями з педагогіки на літніх курсах народних учителів Одещини, Полтавщини, Поділля, Чернігівщини, Молдавії, Криму та Волині [4].

Після зміни влади 1917 року О. Музиченка обирають на посаду генерального інструктора Генерального секретаріату освіти та директора департаменту нижчої освіти. Разом з С. Русовою та Я. Чепігою приступає до втілення мрії – створити власну національну систему освіти, основні ідеї якої втілилися у таких публікаціях, як «Реформа школи та шкільна реформація» (1918) та «Питання про єдину школу на Україні» (1919). Єдину школу науковці витлумачували як національний навчальний заклад, що ґрунтується на засадах етнопедагогіки, народної творчості, історії та краєзнавства, з рідною мовою навчання, засновану на кращих традиціях національного виховання. Така школа має бути обов'язковою, безкоштовною, автономною, світською, трудовою, доступною та вільною. Проте така ідея не змогла знайти втілення в ідеологічній системі більшовизму [3, с. 13].

Педагог-експериментатор на посаді директора трудової школи № 43 м. Києва створює справжню педагогічну лабораторію, розробляє нові методики викладання, розвивального навчання, сутність яких полягає у використанні інтуїції учнів, їхніх емоцій та загальної атмосфери в класі. Реалізація його ідей вимагала творчих пошуків, пов'язаних з розвитком педологічної науки, яка б розкрила внутрішні зв'язки між навчанням та характером психічного розвитку дитини. Прогресивність О. Музиченка виявлялася у ставленні до уроку як основної форми навчального процесу. В 20-х роках ХХ століття найкращою вважалася комплексна система навчання. На цих позиціях стояв і О. Музиченко.

Політичні репресії кінця 20-х років ХХ століття змусили О. Музиченка «звукити» коло свої наукових інтересів і зосередитись на питаннях дидактики та методики початкової ланки освіти. До цього періоду належать такі праці, як «Культура слова» (1928), «Читання і культура слова у сучасній школі» (1930), «Робітна книжка для першого року навчання (буквар)» (1931), «Буквар» (1934). Педагог прагнув змінити однобічність та трафаретність методик викладання навчальних предметів, зосередитись на врахуванні інтересів школяра, розвитку його мислення, почуттів, емоцій. У своїй роботі О. Музиченко стимулював пізнавальну активність, використовував метод бесід, навчальної дискусії, створення ситуацій інтересу в процесі навчання та опори на життєвий досвід дитини. Його дидактику можна назвати дидактикою розвивального навчання, тому що саме ця ідея є наскрізною в його науково-методичній спадщині.

Розвиток особистості дитини є полягає в якісній зміні її діяльності. Щоб ці зміни здійснювалися у потрібному напрямі процесом розвитку треба керувати. У педагогічному розумінні це передбачає цілеспрямоване формування особистості дитини. Навчання розвиває школярів своїм змістом за умов, якщо він зорієнтований на оптимальну реалізацію їхніх навчальних можливостей. Але зміст по-різному впливає на розвиток залежно від методів навчання, способів дій з навчальним матеріалом, побудовою учіння як системи розв'язання навчальних завдань, які поступово ускладнюються. Своїми організаційними формами, що додають дітям змогу вступати у різні види співпраці з учителем і один з одним, навчання, безумовно, впливає на розвиток учнів.

Властивості предмета, здібності учня, особистість учителя, і метод – усе це важливе у навчанні. Зміст і метод торкаються як інтелектуального і емоційного, так і вольового розвитку особистості. Обґрунтована О.Музиченком нова система навчання зводиться до того, що «... з точки зору активності навчання переважну увагу все ж потрібно надавати розробці методу..... метод для вчителя – єдиний вільний вихід у відкрите море, де можуть виявитися його творчі сили. ...за метод учитель більш відповідальний перед судом своєї совісті, з методу ж починається його удосконалення».

Методи навчання, як і уся шкільна система початку ХХ століття, потребували реформації. О. Музиченко, автор проекту української національної школи, спробував створити власний проект системи освіти, який би функціонував на народних засадах та забезпечував природний виховний і освітній вплив на дитину. О. Музиченко підкреслював, що через те, що школа не дбає про індивідуалізацію методів, вона перетворюється на «фабрику гуртового краму, тим часом, як вона повинна бути художньою майстернею вироблення найцінніших продуктів. Щоб наблизитися до такої, вона повинна стати на шлях функціональної концепції навчання і у методах викладання» [2, с. 203]. Для нової школи, за О. Музиченком, притаманне нове гасло – думати. Не знати, а думати. Школа повинна не давати готові знання, а «збільшити загальну психологічну працездатність дитини,

утворити на цьому ґрунті вільну розвинену особистість, індивідуальність» [2, с. 203]. Важливим має бути процес набуття знань, а не результат.

Актуальним для цього періоду було питання класифікації методів навчання. Оскільки навчання – процес двосторонній – «учень-вчитель», роль одного може мати активний, а іншого пасивний характер, відтак розрізняли активні, пасивні методи навчання та напівактивні методи навчання. Під час використання пасивних методів роботи учень є об'єктом педагогічного впливу вчителя, під час активних – суб'єктом, він не тільки сприймає те, що йому подає вчитель, але й сам організовує свою роботу. За наявності поступового переходу від пасивного до активного навчання говорять про напівактивні методи. Історично навчання переходило від пасивних до активних методів.

У праці «Реформа школи чи шкільна реформація» О. Музиченко спробував розкрити систему пошуку активних методів навчання спрямованих на розвиток учнів. Велику увагу приділив доцільності і якості питань учителя на уроці. На прикладі роботи Б. Джеймса, коли дитина, побачивши вперше апельсин, називає його м'ячем, він показує два варіанти методики використання запитань. Перший: коли учитель керує пізнавальним процесом (ставлячи запитання) і визначає площину роботи: «...проблема (площина) визначає ціль думки, а ціль контролює процес мислення на уроці. І коли визначення мети не відбувається активно й самостійно, тоді ми позбавляємо дитину можливості самоконтролю» [2, с. 204]. Перше питання визначає мету уроку. Добре, активне викладання не що інше, як «... боротьба на уроці за тему між вчителем і учнем» [2, с. 204]. Другий варіант: учитель мовчки показує апельсин, потім випускає з рук, відриває шматочок шкірки (створення проблемної ситуації, що активізує дитяче мислення). За таких умов хід уроку має таку структуру: 1) «установка» учня не порушується вчителем; 2) найголовніше на уроці – площину вибирає учень; 3) самостійно шукаючи площину уроку, учень з'ясовує відношення нового факту знання з різними площинами та взаємовідносини площин між собою.

Недоліком тогочасної школи (1900-1920 рр.) О. Музиченко вважав визначення проблеми уроку самим учителем на початку уроку, саме це знищує ініціативу учня, його емоції і можливість контролювати правильність процесу думання. Природний активний метод викладання є важким для вчителя, але з педагогічної точки зору – найціннішим. Проаналізувавши думки О. Музиченка можна зробити висновок, що забезпечення активного дидактичного спілкування є однією із нагальних потреб реформування школи та має відповідати віковим та психологічним потребам дітей.

Характеризуючи стан та якість шкільного навчання в країні на початку ХХ століття, О. Музиченко зазначав, що „у нашій школі не приділялось достатньо уваги активності, – панувало знання, що заважає методу, питання, що заважають тому, хто сам прагне відповісти, малюнки й моделі, що заважають наочності і як неодмінні супутники «наслідку» – бали (оцінки – уточнено нами – Л. К.)» [2, с. 205].

Однією із найважливіших заслуг О. Музиченка став перегляд ролі запитання учителя. Запитання до учнів мають бути простими, не містити в собі одночасно двох запитань, слід також уникати альтернативних запитань. Форма самого запитання повинна відповідати вимогам граматики та фразеології. О. Музиченко пропонує будувати навчання таким чином, щоб їх вчителю ставили самі учні. За таких умов бесіда набуває невимушеної форми, що активізує роботу учнів.

Вчитель, на думку педагога, значно більше повинен мовчати, надаючи самим учням розробляти хід уроку, зводячи свою участь до мінімуму й умисно ухиляючись інколи від вичерпних пояснень з метою створення в учнів настрою пошуку, допитливу думку. Звичайно, такий метод викладання важкий для учителя, але найбільш педагогічно цінний. «Чим більше на задній план відходить учитель, тим краще. Якби він зовсім міг промовчати урок – це було б найкраще. Його ідеал у цьому напрямі: з кожним днем ставати все більше й більше зайвим для учня». У центр розгляду цих питань Олександр Федорович поставив формування активної самостійності й самодіяльності дитини. Він був одним з найбільших прихильників розвивального навчання, яке розглядав як запровадження активних методів навчання, що спираються на доцільно обраний зміст освіти. Головною метою розвивального навчання є формування активного творчого мислення дитини, її прагнення до саморозвитку, самопізнання та самовдосконалення.

Важливим завданням розвивального навчання є зацікавлення учнів самим навчанням і здобуттям нових знань. Особливо велике значення для збудження та підтримання інтересу в процесі навчання має наочність. О. Музиченко вважав, що на зміну наочності сприймання приходять наочність уявлень («представлений»), коли дійсність концентрується у відтворених образах. «Пошуки кращих педагогів наближаються до такого розуміння наочності, котре могло б здійснюватися й при відсутності наочних приладів» [2, с. 205]. Йдеться про «розумне» використання та поглиблене розуміння наочності. Аналізуючи наочність як ефективний метод навчання вчений звертався до можливостей використання краєзнавчого матеріалу. «...треба знати свій край і матеріал, що є в ньому.... Це мусить встановити тісний зв'язок між дитиною та рідними місцинами» [3, с. 49]. О.Музиченко розглядав краєзнавство як активний метод пізнання навколишньої дійсності.

На думку О.Музиченка дітям легко спостерігати природу та проводити певні досліді: проростання насіння, різновиди ґрунту, як рослина захищається, як рослина ходить по землі (батоги суниці), як рослина ходить під землею і т. д. Діти 8-9 років можуть вивчити мало не всю живу й неживу природу [3, с. 54].

Метою застосування дослідницького методу в навчанні було набуття учнями досвіду дослідницької роботи в пізнавальній діяльності; формування активної, компетентної особистості, дослідницьких умінь. О. Музиченко переконував, що запорукою успішного використання дослідницьких методів навчання є вміння вчителя поставити дітей у ранг дослідників, даючи їм можливість пройти у скороченому схематизованому вигляді ті ж сходинки пізнавального процесу, що проходить учений при встановленні того чи іншого наукового положення. «Якщо діти самі спостерігають, ставлять питання, роблять припущення, висновки, знаходять шляхи їх перевірки і, перевіривши, роблять остаточні висновки, значить, вони використовують метод дослідження, бо виходять з конкретних фактів і самотужки їх зважують» [3, с. 52-53].

Висновки... Основні положення дидактики розвивального навчання Олександра Музиченка знайшли своє відображення в його публікаціях та у практиці школи того часу. Розвивальне навчання учений пов'язував з розумовим вихованням школярів, де дитина виступає в якості суб'єкта самостійної особистісної діяльності.

Український педагог зробив значний внесок у розвиток методик навчання читанню і письму (комплексний підхід), намагаючись замінити однобічний інтелектуалізм і книжність у навчанні програмами, які враховували б інтереси школярів, розвивали б їхнє мислення, почуття, волю, залучали б їх до співпраці й колективних форм роботи. Особливого значення він надавав активності учня на уроці, системі постановки запитань, використанню активних методів навчання, прагнув аби вчитель лише скеровував самостійну роботу дітей, виступав помічником.

Література

1. Музиченко О. Виховуючий вплив навчання [електронний ресурс] / Олександр Музиченко; [ред. та пер. з рос. О.Сухомлинська]. – режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2006/2006_1_9.pdf.
2. Музиченко О. Реформа школи чи шкільна реформація? / О. Музиченко // Вільна українська школа. – 1918-1919. – № 4. – С. 201 – 207.
3. Ярмач Н. О. Освітня діяльність і педагогічні погляди О. Ф. Музиченка / Ярмач Н. О. ; за заг. ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин: МІЛАНІК, 2007. – 191 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади у м. Києві, Спр. 5163 Особова справа. Музиченко Олександр Федорович, 1919-1933 рр., 32 арк.

Анотація

У статті охарактеризовано систему дидактичних поглядів українського вченого О.Музиченка, які дозволяють характеризувати його як основоположника дидактики розвивального навчання.

Аннотация

В статье охарактеризована система дидактических взглядов украинского ученого О.Музиченка, которые позволяют характеризовать его как основоположника дидактики развивающего обучения.

Summary

The system of didactics looks of the Ukrainian scientist O.Myzuchenko, that allow to characterize him as a founder of didactics of developing studies, is described in the article.

Ключові слова: О.Музиченко, дидактика, розвивальне навчання, активність учня, методи навчання, наочність, дослідницький метод.

Ключевые слова: О.Музиченко, дидактика, развивающее обучения, активность ученика, методы учебы, наглядность, исследовательский метод.

Key words: O.Myzuchenko, didactics, developing studies, activity of student, methods of studies, evidentness, research method.

Подано до редакції 10.10.13.

УДК: 37+373.2+377.35+378+37.036

© 2013

Листопад О.А.

ТВОРЧЕ РОЗВИВАЮЧЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Соціальні, культурні умови і економічна ситуація, що склалася нині в Україні, актуалізує якісну трансформацію існуючої парадигми освіти, її орієнтацію на розвиток творчої активної особистості, здатної швидко адаптуватися до умов життя, що змінюються. Дії за шаблонами, засновані на передачі готових знань і досвіду відомими способами діяльності (уміння і навички) вже не можуть задовольнити сучасним освітнім вимогам. Виходячи з сучасних потреб суспільства, навчальний заклад повинен озброювати не тільки знаннями та вміннями, а й методами творчої пізнавальної та практичної діяльності, розвивати творчі здібності, готувати до активної практичної діяльності.

Як зазначає президент НАПН України В.Г. Кремень, до основних цілей реформування освіти відносяться: зміна функцій навчального процесу з метою навчати учнів самостійно оволодівати новими знаннями та